

Correctievoorschrift HAVO

2022

tijdvak 1

economie

Het correctievoorschrift bestaat uit:

- 1 Regels voor de beoordeling
- 2 Algemene regels
- 3 Vakspecifieke regels
- 4 Beoordelingsmodel
- 5 Aanleveren scores
- 6 Bronvermeldingen

1 Regels voor de beoordeling

Het werk van de kandidaten wordt beoordeeld met inachtneming van de artikelen 41 en 42 van het Eindexamenbesluit VO.

Voorts heeft het College voor Toetsen en Examens op grond van artikel 2 lid 2d van de Wet College voor toetsen en examens de Regeling beoordelingsnormen en bijbehorende scores centraal examen vastgesteld.

Voor de beoordeling zijn de volgende aspecten van de artikelen 36, 41, 41a en 42 van het Eindexamenbesluit VO van belang:

- 1 De directeur doet het gemaakte werk met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen en het proces-verbaal van het examen toekomen aan de examinerator. Deze kijkt het werk na en zendt het met zijn beoordeling aan de directeur. De examinerator past de beoordelingsnormen en de regels voor het toekennen van scorepunten toe die zijn gegeven door het College voor Toetsen en Examens.
- 2 De directeur doet de van de examinerator ontvangen stukken met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen, het proces-verbaal en de regels voor het bepalen van de score onverwijld aan de directeur van de school van de gecommiteerde toekomen. Deze stelt het ter hand aan de gecommiteerde.

- 3 De gecommiteerde beoordeelt het werk zo spoedig mogelijk en past de beoordelingsnormen en de regels voor het bepalen van de score toe die zijn gegeven door het College voor Toetsen en Examens.
De gecommiteerde voegt bij het gecorrigeerde werk een verklaring betreffende de verrichte correctie. Deze verklaring wordt mede ondertekend door het bevoegd gezag van de gecommiteerde.
- 4 De examinerator en de gecommiteerde stellen in onderling overleg het behaalde aantal scorepunten voor het centraal examen vast.
- 5 Indien de examinerator en de gecommiteerde daarbij niet tot overeenstemming komen, wordt het geschil voorgelegd aan het bevoegd gezag van de gecommiteerde. Dit bevoegd gezag kan hierover in overleg treden met het bevoegd gezag van de examinerator. Indien het geschil niet kan worden beslecht, wordt hiervan melding gemaakt aan de inspectie. De inspectie kan een derde onafhankelijke corrector aanwijzen. De beoordeling van deze derde corrector komt in de plaats van de eerdere beoordelingen.

2 Algemene regels

Voor de beoordeling van het examenwerk zijn de volgende bepalingen uit de regeling van het College voor Toetsen en Examens van toepassing:

- 1 De examinerator vermeldt op een lijst de namen en/of nummers van de kandidaten, het aan iedere kandidaat voor iedere vraag toegekende aantal scorepunten en het totaal aantal scorepunten van iedere kandidaat.
- 2 Voor het antwoord op een vraag worden door de examinerator en door de gecommiteerde scorepunten toegekend, in overeenstemming met correctievoorschrift. Scorepunten zijn de getallen 0, 1, 2, ..., n, waarbij n het maximaal te behalen aantal scorepunten voor een vraag is. Andere scorepunten die geen gehele getallen zijn, of een score minder dan 0 zijn niet geoorloofd.
- 3 Scorepunten worden toegekend met inachtneming van de volgende regels:
  - 3.1 indien een vraag volledig juist is beantwoord, wordt het maximaal te behalen aantal scorepunten toegekend;
  - 3.2 indien een vraag gedeeltelijk juist is beantwoord, wordt een deel van de te behalen scorepunten toegekend in overeenstemming met het beoordelingsmodel;
  - 3.3 indien een antwoord op een open vraag niet in het beoordelingsmodel voorkomt en dit antwoord op grond van aantoonbare, vakinhoudelijke argumenten als juist of gedeeltelijk juist aangemerkt kan worden, moeten scorepunten worden toegekend naar analogie of in de geest van het beoordelingsmodel;
  - 3.4 indien slechts één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, wordt uitsluitend het eerstgegeven antwoord beoordeeld;
  - 3.5 indien meer dan één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, worden uitsluitend de eerstgegeven antwoorden beoordeeld, tot maximaal het gevraagde aantal;
  - 3.6 indien in een antwoord een gevraagde verklaring of uitleg of afleiding of berekening ontbreekt dan wel foutief is, worden 0 scorepunten toegekend tenzij in het beoordelingsmodel anders is aangegeven;

- 3.7 indien in het beoordelingsmodel verschillende mogelijkheden zijn opgenomen, gescheiden door het teken /, gelden deze mogelijkheden als verschillende formuleringen van hetzelfde antwoord of onderdeel van dat antwoord;
- 3.8 indien in het beoordelingsmodel een gedeelte van het antwoord tussen haakjes staat, behoeft dit gedeelte niet in het antwoord van de kandidaat voor te komen;
- 3.9 indien een kandidaat op grond van een algemeen geldende woordbetekenis, zoals bijvoorbeeld vermeld in een woordenboek, een antwoord geeft dat vakinhoudelijk onjuist is, worden aan dat antwoord geen scorepunten toegekend, of tenminste niet de scorepunten die met de vakinhoudelijke onjuistheid gemoeid zijn.
- 4 Het juiste antwoord op een meerkeuzevraag is de hoofdletter die behoort bij de juiste keuzemogelijkheid. Als het antwoord op een andere manier is gegeven, maar onomstotelijk vaststaat dat het juist is, dan moet dit antwoord ook goed gerekend worden. Voor het juiste antwoord op een meerkeuzevraag wordt het in het beoordelingsmodel vermelde aantal scorepunten toegekend. Voor elk ander antwoord worden geen scorepunten toegekend. Indien meer dan één antwoord gegeven is, worden eveneens geen scorepunten toegekend.
- 5 Een fout mag in de uitwerking van een vraag maar één keer worden aangerekend, tenzij daardoor de vraag aanzienlijk vereenvoudigd wordt en/of tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 6 Een zelfde fout in de beantwoording van verschillende vragen moet steeds opnieuw worden aangerekend, tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 7 Indien de examinerator of de gecommiteerde meent dat in een examen of in het beoordelingsmodel bij dat examen een fout of onvolkomenheid zit, beoordeelt hij het werk van de kandidaten alsof examen en beoordelingsmodel juist zijn. Hij kan de fout of onvolkomenheid mededelen aan het College voor Toetsen en Examens. Het is niet toegestaan zelfstandig af te wijken van het beoordelingsmodel. Met een eventuele fout wordt bij de definitieve normering van het examen rekening gehouden.
- 8 Scorepunten worden toegekend op grond van het door de kandidaat gegeven antwoord op iedere vraag. Er worden geen scorepunten vooraf gegeven.
- 9 Het cijfer voor het centraal examen wordt als volgt verkregen.
Eerste en tweede corrector stellen de score voor iedere kandidaat vast. Deze score wordt meegedeeld aan de directeur.
De directeur stelt het cijfer voor het centraal examen vast op basis van de regels voor omzetting van score naar cijfer.

NB1 *T.a.v. de status van het correctievoorschrift:*

Het College voor Toetsen en Examens heeft de correctievoorschriften bij regeling vastgesteld. Het correctievoorschrift is een zogeheten algemeen verbindend voorschrift en valt onder wet- en regelgeving die van overheidswege wordt verstrekt. De corrector mag dus niet afwijken van het correctievoorschrift.

NB2 *T.a.v. het verkeer tussen examiner en gecommiteerde (eerste en tweede corrector):*
Het aangeven van de onvolkomenheden op het werk en/of het noteren van de behaalde scores bij de vraag is toegestaan, maar niet verplicht. Evenmin is er een standaardformulier voorgeschreven voor de vermelding van de scores van de kandidaten. Het vermelden van het schoolexamencijfer is toegestaan, maar niet verplicht. Binnen de ruimte die de regelgeving biedt, kunnen scholen afzonderlijk of in gezamenlijk overleg keuzes maken.

NB3 *T.a.v. aanvullingen op het correctievoorschrift:*
Er zijn twee redenen voor een aanvulling op het correctievoorschrift: verduidelijking en een fout.

Verduidelijking

Het correctievoorschrift is vóór de afname opgesteld. Na de afname blijkt pas welke antwoorden kandidaten geven. Vragen en reacties die via het Examenloket bij de Toets- en Examenlijn binnenkomen, kunnen duidelijk maken dat het correctievoorschrift niet voldoende recht doet aan door kandidaten gegeven antwoorden. Een aanvulling op het correctievoorschrift kan dan alsnog duidelijkheid bieden.

Een fout

Als het College voor Toetsen en Examens vaststelt dat een centraal examen een fout bevat, kan het besluiten tot een aanvulling op het correctievoorschrift.

Een aanvulling op het correctievoorschrift wordt door middel van een mailing vanuit Examenblad.nl bekendgemaakt. Een aanvulling op het correctievoorschrift wordt zo spoedig mogelijk verstuurd aan de examensecretarissen.

Soms komt een onvolkomenheid pas geruime tijd na de afname aan het licht. In die gevallen vermeldt de aanvulling:

- Als het werk al naar de tweede corrector is gezonden, past de tweede corrector deze aanvulling op het correctievoorschrift toe.
en/of
- Als de aanvulling niet is verwerkt in de naar Cito gezonden Wolf-scores, voert Cito dezelfde wijziging door die de correctoren op de verzamelstaat doorvoeren.

Dit laatste gebeurt alleen als de aanvulling luidt dat voor een vraag alle scorepunten moeten worden toegekend.

Als een onvolkomenheid op een dusdanig laat tijdstip geconstateerd wordt dat een aanvulling op het correctievoorschrift ook voor de tweede corrector te laat komt, houdt het College voor Toetsen en Examens bij de vaststelling van de N-term rekening met de onvolkomenheid.

3 Vakspecifieke regels

Voor dit examen zijn de volgende vakspecifieke regels vastgesteld:

Voor rekenfouten worden geen scorepunten afgetrokken. Wanneer echter de kandidaat bij een berekening kennelijk verzuimd heeft door schatting controle op het antwoord uit te oefenen, wordt voor deze fouten één scorepunt afgetrokken tot een maximum van drie scorepunten voor het hele examen.

Indien aan een gevraagde berekening geen eis is toegevoegd ten aanzien van de nauwkeurigheid van de afronding, dan elke juiste manier van afronding goed rekenen.

4 Beoordelingsmodel

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

Opgave 1 Studeren loont

---

1 maximumscore 2

- Door studeren neemt (het opleidingsniveau en) de arbeidsproductiviteit toe 1
- en dit leidt tot een hoger bbp 1

2 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juist antwoord is:

- (Er is asymmetrische informatie omdat) de overheid beschikt over minder informatie van de studenten met betrekking tot de studiehouding / individuele eigenschappen (die de kans op een goedbetaalde baan beïnvloeden) 1
- De overheid loopt een financieel risico omdat studenten die (al wisten dat ze) later een laag inkomen (zouden) hebben een kleiner deel van de lening terugbetalen (dan de overheid verwacht) 1

3 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juist antwoord is:

- Bij het stelsel van partij 1 is de kans op moral hazard relatief groot omdat studenten geld krijgen / geen financieel risico lopen (ongeacht hun gedrag), en daarmee kunnen ze minder hard hun best doen / geld voor andere zaken gebruiken dan studie (terwijl de samenleving / de belastingbetaler daar de kosten van draagt) 1
- Bij het stelsel van partij 2 is de kans op moral hazard relatief klein, omdat studenten moeten lenen / financieel risico moeten nemen, dus door het stelsel geprikkeld worden tot gewenst gedrag 1

Vraag	Antwoord	Scores
4	maximumscore 3	
	<ul style="list-style-type: none"> Gemiddeld inkomen met afgeronde studie: € 50.000. De belasting is 41,5% van het gemiddeld inkomen minus de heffingskorting van € 1.900. De belastingopbrengsten van deze groep zijn dus € 18.850 per persoon per jaar 	1
	<ul style="list-style-type: none"> Gemiddeld inkomen zonder afgeronde studie: € 28.000. De belasting is 37,1% van het gemiddeld inkomen minus de heffingskorting van € 5.375. De belastingopbrengsten van deze groep zijn dus € 5.013 per persoon per jaar 	1
	<ul style="list-style-type: none"> De totale belastingopbrengsten zijn: 45 jaar x € 5.013 = € 225.585 per persoon zonder afgeronde studie 40 jaar x € 18.850 = € 754.000 per persoon met afgeronde studie De extra belastingopbrengsten zijn € 754.000 – € 225.585 = € 528.415 	1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

Opgave 2 Koko ziet er brood in

5 maximumscore 2

- Door de grotere afzet dalen de gemiddelde constante kosten (GCK) / dalen de gemiddelde totale kosten (GTK) / kunnen grondstoffen goedkoper worden ingekocht door de schaalvoordelen 1
- Hierdoor ontstaat er ruimte om de prijs te verlagen (waardoor de concurrentiepositie verbetert) 1

6 maximumscore 2

- (1) een oligopolie 1
- (2) een monopolie 1
- (3) kleiner worden

7 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juist antwoord is:

- De dominante strategie van keten 1 is akkoord gaan, want als keten 2 akkoord gaat, dan is de winstdaling € 6.000 en dat is minder dan € 10.000, en als keten 2 onderhandelt, dan is de winstdaling € 2.000 en dat is minder dan € 3.000.
De dominante strategie van keten 2 is akkoord gaan, want als keten 1 akkoord gaat, dan is de winstdaling € 6.000 en dat is minder dan € 10.000, en als keten 1 onderhandelt dan is de winstdaling € 2.000 en dat is minder dan € 3.000 1
- Dit levert een uitkomst op die voor beide ketens suboptimaal is, want de gezamenlijke winstdaling zou minder geweest zijn als beide ketens zouden onderhandelen (en dus is er sprake van een gevangenendilemma) 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

8 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juist antwoord is:

- De procentuele verandering van de afzet is

$$\frac{3,5 - 4,0}{4,0} \times 100\% = -12,5\%$$

De procentuele verandering van de prijs is

$$\frac{1,30 - 1,20}{1,20} \times 100\% = 8,3\%$$

1

- Dus de (absolute) procentuele verandering van de afzet is groter dan de procentuele verandering van de prijs (want $12,5\% > 8,3\%$) en dus is de vraag van de supermarkten naar kokosbrood elastisch. of

$$\text{Prijselasticiteit } E_v = \frac{-12,5}{8,3} = -1,5$$

$E_v < -1$, dus de vraag van de supermarkten naar kokosbrood is elastisch

1

9 maximumscore 3

- MK = 0,5
- MO = MK
 $-0,4Q + 2 = 0,50$ dus $Q = 3,75$ (x 1 miljoen pakjes)
- $P = -0,2 \times 3,75 + 2 = \text{€ } 1,25$
 Koko verhoogt de prijs met $\text{€ } 1,25 - \text{€ } 1,20 = \text{€ } 0,05$

1

1

1

10 maximumscore 2

- $TK = TCK + 0,40Q$
 Neem als voorbeeld de situatie voor kostenstijging om TCK te bepalen:
 $3,6 = TCK + 0,40 \times 4,0$
 $TCK = 2,0$ (miljoen euro)
- $TO = P \times Q = 1,25 \times 3,75 = 4,6875$ (miljoen euro)
 $TK = 0,50 \times 3,75 + 2,0 = 3,875$ (miljoen euro)
 $TW = TO - TK = 4,6875 - 3,875 = 0,8125$ (miljoen euro)

1

1

Opmerking

Als bij de uitwerking sprake is van een doorwerkfout uit de vorige vraag, dan geen scorepunt in mindering brengen.

Opgave 3 Mag het iets meer zijn?

11 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juist antwoord is:

- Het totale winkelvloeroppervlak is verhoudingsgewijs meer gestegen dan het aantal supermarkten:

Het vloeroppervlak steeg tussen 2017 en 2020 met

$$\frac{4.772 - 4.453}{4.772} \times 100\% = 7,16\%$$

Het aantal supermarkten steeg tussen 2017 en 2020 met

$$\frac{6.386 - 6.200}{6.200} \times 100\% = 3,00\%$$

of

Het winkelvloeroppervlak per supermarkt is toegenomen:

$$2017: \frac{4.453.000}{6.200} = 718 \text{ m per supermarkt}$$

$$2020: \frac{4.772.000}{6.386} = 747 \text{ m per supermarkt}$$

- Hieruit blijkt dat de omvang per winkel is gestegen (en dat wil zeggen dat er schaalvergroting is geweest)

1

1

12 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juist antwoord is:

- Uit bron 2 blijkt dat Albert Heijn met een kleiner aantal winkels dan Superunie een grotere totale omzet behaalt,
- en hieruit volgt dat de gemiddelde omzet per winkel bij Albert Heijn groter is dan bij Superunie

1

1

13 maximumscore 3

Een voorbeeld van een juist antwoord is:

- In tijden van hoogconjunctuur stijgen de gemiddelde inkomens, en
- luxe goederen hebben een hogere inkomenselasticiteit dan niet-luxe goederen
- dus de afzet van de luxe levensmiddelen zal bij dezelfde inkomensgroei procentueel meer stijgen dan de afzet van niet-luxe levensmiddelen

1

1

1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

Opgave 4 Kiezen voor de oude dag

14 maximumscore 1

- (1) nominale
- (2) inflatie

15 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juiste benadering is:

- de relatieve prijsstijging $\approx P_{\text{nieuw}} - P_{\text{oud}} = 113,0 - 108,6 = 4,4\%$ 1
- Het reële inkomen $\approx$ verandering in het nominale pensioeninkomen – de relatieve prijsstijging = $0\% - 4,4\% = -4,4\%$ (oftewel een koopkrachtdaling van afgerond 4%) 1

of

Een voorbeeld van een juiste exacte berekening is:

- de relatieve prijsstijging: $\frac{P_{\text{nieuw}}}{P_{\text{oud}}} = \frac{113}{108,6} = 1,041$
het prijsindexcijfer (PIC) = 104,1 1
- indexcijfer reëel inkomen (RIC) = $\frac{NIC}{PIC} \times 100 = \frac{100}{104,1} \times 100 = 96,1$
(NIC = nominaal indexcijfer; NIC = 100 omdat de nominale pensioenuitkeringen gelijk zijn gebleven)
Oftewel de koopkracht is gedaald met $100 - 96,1 = 3,9\%$ (oftewel een koopkrachtdaling van afgerond 4%) 1

16 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juist antwoord is:

- De werknemer offert nu consumptie op door premie te betalen 1
- en ontvangt dan later een pensioeninkomen dat hij/zij kan besteden 1

17 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juist antwoord is:

- De inkomsten verschillen per fase in de (individuele) levensloop, bijvoorbeeld van een laag inkomen aan het begin van de carrière tot een hoger inkomen op het hoogtepunt van de carrière, minder inkomsten bij mantelzorgen
en/of
De consumptieve bestedingen van werkenden verschillen per fase in de (individuele) levensloop, bijvoorbeeld meer bestedingen bij kinderen krijgen, een huis kopen 1
- De premie-inleg kan dan mee variëren met het inkomen / met de (individuele) consumptiebehoefte (zodat het besteedbaar inkomen beter past bij de behoeften in die fase van de levensloop) 1

Vraag	Antwoord	Scores
18	<p>maximumscore 2</p> <p>Voorbeelden van een juiste berekening zijn:</p> <ul style="list-style-type: none"> • De deelnemer komt (100%–90%=)10% tekort • 10% van € 40.000 (het pensioenbedrag van een gelijksparder) is € 4.000 <p>of</p> <ul style="list-style-type: none"> • Besteedbaar inkomen na pensionering is € 40.000 × $\frac{90}{100}$ = € 36.000 • Een gelijksparder zou € 40.000 per jaar krijgen, dus het pensioenbedrag dat de deelnemer tekort komt is € 4.000 per jaar 	<p>1</p> <p>1</p> <p>1</p> <p>1</p>

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

Opgave 5 Kan de rente nog lager?

19 maximumscore 1

C

20 maximumscore 1

Voorbeelden van een juist antwoord zijn:

- Pijl 2: de overheid vervult een voorbeeldrol; de overheid straalt vertrouwen uit in de economie door meer te besteden.
- Pijl 2: meer overheidsbestedingen leiden tot meer productie, hetgeen weer leidt tot meer inkomen, dus meer bestedingsruimte en meer vertrouwen.

21 maximumscore 2

- (1) lage
- (2) hoge
- (3) verlagen
- (4) dalen
- (5) uitstellen

indien vijf antwoorden juist 2

indien vier antwoorden juist 1

indien drie of minder antwoorden juist 0

22 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juist antwoord is:

- Door de renteverlaging zullen de bestedingen van consumenten toenemen / wordt voorkomen dat consumenten bestedingen uitstellen (omdat consumenten minder gaan sparen / gemakkelijker kunnen lenen) 1
- Door de stijgende vraag / doordat de vraag op peil blijft, ontstaat (bij gelijkblijvend aanbod) opwaartse druk op de prijzen 1

23 maximumscore 2

(tot een) daling (van de waarde van de euro in dollars)

Een voorbeeld van een juiste uitleg is:

- Verlaging van de rente kan ertoe leiden dat beleggers/spaarders hun kapitaal verplaatsen uit de eurozone / dat de toestroom van kapitaal naar de eurozone vermindert 1
- waardoor er meer euro's worden aangeboden / minder euro's worden gevraagd op de valutamarkt en de waarde van de euro in dollars daalt 1

Vraag	Antwoord	Scores
24	maximumscore 2	
	Voorbeelden van juiste antwoorden zijn:	
	<ul style="list-style-type: none"> • Daling van de eurokoers leidt tot dure import voor de eurozone 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • Hierdoor gaan er meer EU-producten gevraagd worden in plaats van importproducten van buiten de EU, zodat de economische groei wordt gestimuleerd 	1
	of	
	<ul style="list-style-type: none"> • Daling van de eurokoers leidt ertoe dat de export toeneemt doordat de internationale concurrentiepositie van Europa verbetert / doordat Europese producten goedkoper worden voor kopers van buiten de eurozone 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • De toegenomen vraag van buiten de eurozone veroorzaakt een grotere productie in de EU, zodat de economische groei wordt gestimuleerd 	1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

Opgave 6 Repareer het dak wanneer de zon schijnt

25 maximumscore 2

- Overheidstekort = (Overheidsuitgaven O – Belastingontvangsten B = pijl2 – pijl3=) 820 – 770 = 50 miljard euro 1
- In % van bbp (Y): $\frac{50}{1.730} \times 100\% = 2,89\%$ (>1,6%) 1

26 maximumscore 2

Voorbeelden van een juist antwoord zijn:

- Een hoger overheidstekort betekent dat de overheid meer bestedingen doet 1
- en daardoor is de productie groter / het bbp hoger 1

Opmerking

Als de kandidaat antwoordt dat 'Een hoger overheidstekort betekent dat de overheid de belasting verlaagt, en daardoor nemen de bestedingen en dus de productie toe.', geen scorepunten toekennen.

27 maximumscore 1

Door de economische groei nemen de belastingontvangsten toe / dalen de overheidsuitgaven aan uitkeringen (en neemt het overheidstekort af).

28 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juist antwoord is:

- Door hogere economische groei daalt het overheidstekort en neemt de staatschuld minder snel toe. (Hierdoor daalt de staatsschuldquote) 1
- Hogere economische groei leidt tot een stijging van het bbp. (Hierdoor daalt de staatsschuldquote) 1

29 maximumscore 2

Voorbeelden van een juist antwoord zijn:

- Een lagere rating betekent dat beleggers tegen strengere voorwaarden / hogere rente zullen uitlenen, waardoor de rente-uitgaven van de overheid (op de staatsschuld) stijgen 1
  - en moet de overheid meer lenen (bij gelijkblijvende belastinginkomsten en overige uitgaven), waardoor de staatsschuld groeit 1
- of
- Een lagere rating betekent lagere staatsobligatiekoersen, wat leidt tot verliezen op beleggingen van Italiaanse banken 1
  - die (bij te zwakke kapitaalpositie) een beroep doen op staatssteun van de Italiaanse overheid, wat leidt tot een stijging van de staatsschuld en tot financieringstekort 1

5 Aanleveren scores

Verwerk de scores van de alfabetisch eerste vijf kandidaten per examinator in de applicatie Wolf. Cito gebruikt deze gegevens voor de analyse van de examens. Om de gegevens voor dit doel met Cito uit te wisselen dient u ze uiterlijk op 31 mei te accorderen.

Ook na 31 mei kunt u nog tot en met 8 juni gegevens voor Cito accorderen. Deze gegevens worden niet meer meegenomen in de hierboven genoemde analyses, maar worden wel meegenomen bij het genereren van de groepsrapportage.

Na accordering voor Cito kunt u in Wolf de gegevens nog wijzigen om ze vervolgens vrij te geven voor het overleg met de externe corrector. Deze optie is relevant als u Wolf ook gebruikt voor uitwisseling van de gegevens met de externe corrector.

6 Bronvermeldingen

Opgave 2

tekst Vrij naar de Volkskrant "In Harderwijk maken ze al het kokosbrood van de wereld, met de hand". 25 september 2017

Opgave 3

bron 1 Bron: Retail Insiders, Locatus <https://www.retailinsiders.nl/> geraadpleegd op 20 november 2020

bron 2 De groeigegevens zijn een combinatie van gegevens uit verschillende bronnen, vereenvoudigde gegevens en fictieve gegevens.

Opgave 4

bron 2, bron 3 Vrij naar AFM "Keuzevrijheid en maatwerk bij pensioeninleg, Literatuurstudie en consumentenonderzoek." September 2018.

Opgave 5

tekst Vrij naar nu.nl "ECB verrast met renteverlaging naar 0,25 procent". 7 november 2013 <https://www.nu.nl/economie/3622516/ecb-verrast-met-renteverlaging-025-procent.html>

Opgave 6

tekst Vrij naar de Volkskrant "Rome op ramkoers met Brussel over begroting". 28 september 2018

bron 2 Vrij naar Moodys.com "Rating symbols and definitions November 2018".

economie havo

Centraal examen havo

Tijdvak 1

Correctievoorschrift

Aan de secretarissen van het eindexamen van de scholen voor havo,

Bij het centraal examen economie havo:

Op **pagina 5**, bij **vraag 1** moet worden toegevoegd:

Opmerking

Als in het antwoord op een juiste wijze wordt verwoord dat extra vraag leidt tot economische groei doordat de productie toeneemt, dan moeten scorepunten worden toegekend. Voor toekenning van scorepunten is het noodzakelijk dat economische groei gekoppeld wordt aan productie.

en

Op **pagina 8**, bij **vraag 8**, **tweede deelscore** moet

- $E_v < -1$, dus de vraag van de supermarkten naar kokosbrood is elastisch 1

worden vervangen door:

- $E_v < -1$ / dus de vraag van de supermarkten naar kokosbrood is elastisch 1

Toelichting:

Voor een juist antwoord op de vraag is het voldoende om óf rekenkundig óf verbaal te antwoorden.

en

Op **pagina 9**, bij **vraag 11**, **eerste deelscore**, moet de berekening

$$\frac{4.772 - 4.453}{4.772} \times 100\% = 7,16\%$$

worden vervangen door:

$$\frac{4.772 - 4.453}{4.453} \times 100\% = 7,16\%$$

en

Toelichting:

De eenheid van het winkeloppervlak moet gelezen worden als m².

en

moet worden toegevoegd:

Opmerking

Het tweede scorepunt wordt toegekend voor de gevolgtrekking dat het winkelvloeroppervlak / de omvang per winkel is gestegen. Voor toekenning van dit scorepunt is een correcte onderbouwing van de gevolgtrekking noodzakelijk.

en

Op **pagina 9**, bij **vraag 12** moet worden toegevoegd:

Opmerking

Voor toekenning van het tweede scorepunt is een correcte onderbouwing van de gevolgtrekking noodzakelijk.

Ik verzoek u dit bericht door te geven aan de correctoren economie havo.

Namens het College voor Toetsen en Examens,

drs. P.J.J. Hendrikse,
voorzitter